

Institutul de Memorie Culturală - cIMeC

REVOLUȚIILE VALAHIEI

DE

ANTON-MARIA DEL CHIARO

FIorentINO

(după textul reeditat de Nicolae Iorga)

în românește de S.Cris-Cristian

cu o introducere de Nicolae Iorga

Iași – Viața Românească – 1929

INTRODUCERE

Unul din cele mai prețioase daruri pe care ni le-a făcut Italia în domeniul cunoașterii trecutului nostru e cartea secretarului brâncovenesc Del Chiaro pe care acum râvna d-lui Cristian o strămută în românește.

Avem a face cu altceva decât arată titlul. În secolul al XVIII-lea istoria se prezenta adesea, supt influența curentului „filosofic“ de preschimbare ca „Revoluții“. I s-a părut acestui Florentin că lucrarea lui va întâlni mai mulți cetitori dacă o va întitula „Revoluțiile Valahiei“.

De fapt e și o istorie a țerii, mai scurtă întâiu, dar pe urmă ajungând la amănunțimi pentru Domniile pe care le-a apucat ori despre care i se putea da lămuriri orale. Nu e de nevoie să subliniez importanța acestor pagini care sînt adevărate memorii ale unui om inteligent și capabil de nepărtinire.

Dar, cu toată valoarea ei, nu partea istorică e cea mai însemnată. Pe acest străin care ne înțelege și ne iubește – ce rar ne-am împărtășit noi de iubirea acelor pe cari i-a îmbrățișat largă, naiva noastră ospitalitate! îl interesează **toată viața dela noi**. Toată – de la ceremoniile Curții, de la petrecerile ei simple până la căsuța țeranului, pe care o laudă pentru curățenie, până la elementele de credință și superstiție ale sufletului acestuia.

Opera corespunde astfel pentru Țara Românească, pentru principatul muntean aceleia pe care, cu mai multă învățătură, dar nu cu mai puțină simpatie și pricepere, a închinat-o Moldovei domnescul autor care e Dimitrie Cantemir („Descrierea Moldovei“).

Ambii par a veni ca să însemne pe paginile lor aspectul țărilor noastre înaintea de epoca fanariotă, care, și nu pentru caracterul ei **pretins** grecesc, ci pentru metodele ei, și turcești, și „filosofic“ apusene, a introdus schimbări de suprafață așa de mari, dar și, prin ele, transformări de principii așa de adânci.

Și, adaug, alături de acești doi cel mai învățat boier muntean al vremii, Constantin Stolnicul Cantacuzino, cel crescut și la Veneția și Padova, încerca tot în acel moment caracteristic, o descriere în românește a aceleiași țeri românești de la Dunăre, descriere din care s'au salvat – cu lămuririle în italienește pentru contele Marsigli, publicate în operele Stolnicului, ediția mea – paginile pe care le-am tipărit în volumul III din **Studiile și Documentele** mele.

Ca unuia care am reeditat textul italian al lui Del Chiaro în 1914, traducătorul îmi cere câteva rânduri de introducere. Sunt bucuros să le dau D-lui Cristian care, fără a fi un profesor și un erudit a pus atâta muncă și atâta dragoste, adaug și o oarecare jertfă bănească, în cartea pe care o oferă publicului românesc.

N. Iorga

*Alteței Sale Serenissime Antonio Ferdinando Gonzaga,
Duce de Guastala și Sabioneta, Principe de Bozolo etc.*

ALTEȚĂ SERENISSIMĂ,

Vechii locuitori ai Arcadiei, pentru a-și apăra de furiile furtunilor și ale vânturilor copacii ce-i erau. mai dragi, obicinuiau să încresteze în coajele acestor copaci numele unei zeități binevoitoare, crezând că această invocare îndatorează divinitatea de a-și însuși arborele încrestat, și a-l apăra în mod public de orice pericol.

Cu toată superstiția ei, această datină a vechii păgânătăți mă îndeamnă, cu drept cuvânt, *Alteță Serenissimă*» de a înscrie numele Domniei Voastre, în fruntea cărții mele, **Istoria modernelor revoluții ale Valahiei.**

Această provincie, care de trei veacuri geme sub greul jug al Împărăției otomane, se mângâie de trecutele ei restriști, văzând o parte din pământul ei cuprinsă în puterea Cezarului, și se înfățișază apoi voioasă și mulțumită, nu numai că prin aceasta a mea Istorie, nescrisă încă de nimeni altul, ea e scoasă din întunericul uitării, dar și prin faptul că Istoria acestei țări, rămâne mobilată și apărută de autoritatea ocrotitoare a **Alteței Voastre**. Și într-adevăr, Istoria acestei provincii, care nu a încetat să râvnească momentul fericit de a se putea adăposti sub aripele Vulturului Austriac, cui altul s-ar putea închina, decât Alteței Voastre Serenissime, care prin legături de rudenie sunteți atât de aproape de Augusta Casă Domnitoare Austriacă?

Secolul trecut, ca și cele viitoare. a glorificat, și vor glorifica ilustrele însușiri ale împărătesei Eleonora Gonzaga, pe care Atotputernicul a învrednicit-o s-o înalțe pe tronul Chesăresc, pentru a o încorona apoi cu glorie (o credem cu evlavie) în Cer, unită acolo cu nenumărații eroi ai **Serenissimei Voastre Familii**, cari revarsă, ca și stelele strălucitoare, neconținută splendoare. Oricine va ceti atâția autori vestiți, cari au scris în diferite timpuri Istoria **Serenissimei Case Gonzaga**, lesne va afla, că la generațiile acestei Case s-au cultivat cu fală și fără întrerupere evlavia, virtuțile militare și cele mai frumoase științe.

Se cuvine deci, cu deplină dreptate, ca această Istorie întocmită de mine după stăruitoare îndemnuri din partea atâtor literați consacrați din Italia, să fie închinată Domniei-Voastre care, cu atâta renume și în admirația tuturor, întrunește cele mai alese însușiri ale **Ilustrilor Voștri Strămoși**, cari se pot mândri că urmașul lor întrunește toate acele calități, care împărțite, străluceau în ei înșiși. Dintre aceștia fie-mi îngăduit să proslăvesc numai unul (cel mai măreț, căci e cel mai rar în veacul nostru): promotorul științelor și protegitorul cărturarilor, Mi-ar rămâne multe de spus despre elogiile Domniei-Voastre, **Alteță Serenissimă**, dar în afară că mă simt cu totul nevrednic față de o atare sarcină, ea îmi este interzisă și de una din virtuțile Domniei-Voastre – modestia.

Așa dar, umila mea tăcere va învedera lumii toată mărturia smeritei mele supușenii, și să pot spera în urmă, de a putea obține deosebita onoare de a rămâne în veci, ceia ce sunt, cu cel mai profund respect

Al Alteței Voastre Serenissime,
Cel mai umil, mai credincios și mai îndatorat servitor
Antonmaria del Chiaro

Veneția, 22 August, 1718

CLEMENS PAPA XI.

Ad futuram rei memoriam, Cum sicut dilectus filius Antonius Maria de Chiaro, Florentinus, Nobis nuper exponi fecit, ipse quemdam librum a se compositum, cui titulus : Istorìa delle moderne Rivoluzioni della Valachia, con la descrizione del Paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti, con la tavola geografica di quella provincia, in civitate Venetiarum, typis dilecti eliam filii, Antonij Bartoli, in dicta civitate librorum impressoris, suis sumptibus ad publicam utilitatem mandaverit, seu mandare intendat, verealur autem ne, postquam in lucem prodierit, alij, qui ex alieno labore lucrum quaerunt, dictum librum in ipsius Antonii Mariae praeiudicium iterum imprimi facere curent, Nos, eiusdem Antonii Mariae indemnitati providere ipsumque Antonium Mariam specialibus favoribus et gratiis prosecui volentes, et a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et paenis a iure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existit, ad effectum praesentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes, supplicationibus eius nomine Nobis super hoc humiliter porrectis inclinati, eidem Antonio Mariae ut, decennio proximo a primaeva libri huiusmodi impressione compufando durante. dummodo tamen ab ordirlario loci ac haereticae pravitatis inquisitore prius approbatus sit, nemo, tam in Urbe, quam in reliquo statu ecclesiastico mediate vel immediate nobis subiecto, librum praedictum sine speciali dicti Antonii Mariae, aut ab eo causam habentium licentia imprimereaut ab alio vel aliis impressum vendere aut venalem habere aut proponere possit apostolica auctoritate tenore praesentium concedimus et indulgemus. Inhibentes propterea utriusque sexus Christi fidelibus, praesertim librorum impressoribus et bibliopolis sub quingentorum ducatorum auri de camera et amissionis librorum, operum et typorum omnium, pro una camerae nostrae apostolicae et pro alia eidem Antonio Mariae ac pro reliqua tertiis partibus accusatori et iudici exequenti irremissibiliter applicandorum et eo ipso absque ulla declaratione incurrendis paenis, ne, dicto decennio durante, librum praedictum seu aliquam eius partem, tam in Urbe, quam in reliquo statu ecclesiastico praedictis, sine huiusmodi licentia imprimere, aut ab aliis impressum vendere seu venalem habere vel proponere quoquomodo audeant seu praesumant, mandantes propterea dilectis filiis nostris et Apostolicae Sedis de latere Legatis seu eorum Vicelegatis aut praesidentibus, gubernatoribus, praetoribus et alijs iustitiae ministris provinciarum, civitatum, terrarum et locorum status nostri ecclesiastici praedicti quatenus eidem Antonio Mariae seu ab eo causam habentibus, praedictis in praemissis efficacis defensionis praesidio assistentes, quandocumque ab eodem Antonio Mariae requisiti fuerint, praedictas contra quoscumque. inobedientes irremissibiliter exequantur, nonobstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac quibusvis statutis et consuetudinibus, etiam iuramento confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, privilegiis quoque indultis et litteris apostolicis in contrarium praemissorum quomodolibet concessis, confirmatis et innovatis. Quibus omnibus et singulis illorum tenores praesentibus pro plene et sufficienter expressis ac de verbo-ad verbum insertis habentes, illis alias in suo robore permansuris ad praemissorum effectum hac vice dumtaxat specialiter et expresse derogamus, caeterisque contrariis quibuscumque. Volumus autem ut praesentium transumptis seu exemplis etiam impressis, manu alicuius notarii publici subscriptis et sigillo personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, eadem prorsus fides adhibeatur quae ipsis praesentibus adhiberetur, si forent exhibitae vel ostensae. Datum Romae, apud Sanctam Mariam Maiorem, sub annulo piscatoris, die duodecima iulii, millesima septingentesimo decima octavo, Pontificatus nostri, anno decimo octavo.

F- Cardinalis Oliverius.

1718, în 2 Iulie, Senatul

După cele expuse de reformatorii studiului din Padova asupra petiției lui Antonmaria del Chiaro, autoritatea acestui consiliu concede lui Antonio Bortoli, tipograf, supusul nostru, privilegiul de a tipări și vinde cartea Istoria revoluțiilor Valahiei pe timp de 10 ani, neavând alții în acest timp dreptul de a retipări atât cartea cât și harta geografică, sub pedeapsa legilor,

Bartolamio Giacomazzi

Noi, reformatorii studiului din, Padova

Având în vedere, că după revizuirea și aprobarea Părintelui Tomaso Maria Gennari, inchizitor, ale cărții intitulate Istoria revoluțiilor Valahiei, compusă de Antonmaria del Chiaro, Florentin, nu se găsește nimic contra sfintei credințe catolice, de asemenea, după arătarea secretarului nostru, nimic contra principiilor și bunelor moravuri, acordăm lui Antonio Bortoli, tipograf, dreptul de a tipări cartea, observând ordinele în materie de tipărituri, și prezentând cuvenitele exemplare pentru bibliotecile publice din Veneția și Padova.

Data în 18 Iulie 1718.

Francesco Soranzo

Z. Piero Pasqualigo

Michael Morosini

Ageslino Cadaldini, secretar

Francesco Farnese, prin grația lui D-zeu,
Duce de Parma, de Piacenza, de Castro, etc.,
Confalonier perpetuu al Sfintei Biserici, etc.

Fiind gata să apară cartea intitulată "Istoria modernelor revoluții ale Valahiei, compusă de Antonio Maria del Chiaro, Florentin și tipărită pe spezele autorului în Veneția cu aprobare și privilegiu, de către Antonio Bortoli, în 1718, bucuros interzicem, în virtutea acestui privilegiu oricărui tipograf atât din orașul Parma, cât și din oricare altă localitate din Statele noastre, tipărirea sau retipărirea sus zisei cărți pe timp de zece ani neîntrerupți, sub pedepsele ce vom hotărî, în afară de pierderea volumelor tipărite. Ordonăm deci președinților și magistraților Camerelor noastre din Parma și Piacenta, să dispună observarea cu sfințenie a acestui privilegiu acordat de noi, pentru toată durata de mai sus, și a se urma întocmai cele acordate prin el.

Căci așa e voința noastră.

Data în Colorno, 26 August 1718.

Francesco Farnese

Locul + ștampilelor

PARTEA INTIIA. CAPITOLUL I.

Alcătuirea, situațiunea și produsele provinciei.

Orice eveniment important și vrednic de reținut, survenit în ultimul timp în principatul Valahiei, adică în acel timp petrecut de mine, fie din dor de studiu sau din îndeletnicirea slujbei pe lângă cei doi din urmă domnitori ai provinciei, am hotărât de a înregistra cu bună credință și fără nici o patimă, spre știința urmașilor, sperând că, opera mea nu va fi nici prea neplăcută nici prea inutilă publicului. Am stăruit asupra acțiunilor și evenimentelor importante, și nu asupra intrigilor și știrilor oculte ce s-au ivit și împrăștiat printre națiunile străine. Voi sprijini descrierea mea pe conștiință, ținând seamă și de ceia ce am văzut, și de ceia ce mi-au încredințat persoane care au luat parte la evenimentele acestei țări. Pentru o mai bună înțelegere însă, îmi voi permite unele însemnări asupra alcătuirii țării, asupra obiceiurilor, riturilor și religiei locuitorilor, asupra felului ocârmuirii politice și a dependenței ei de Poarta Otomană, care este stăpână absolută a acestei provincii.

Toată întinderea de pământ ce astăzi se numește Valahia, e o parte din vechea Dacie, în care se cuprindeau provinciile, denumite de geografii de azi Transilvania, Valahia și Moldova, Armele romane le-au cucerit destul de târziu, căci numai lui Traian fu sortită gloria de a cuceri Dacia și de o a anexa la celelalte provincii ale Imperiului roman, obținând porecla glorioasă de Dacicul. Când a căpătat țara numele de Valahia e greu de aflat, și n-ar fi poate de ultimă importanță interesul de a-l afla. Unii însă, printre cari Enea Silvio di Piccolomini (mai târziu Papa Pius II), au scris că, după supunerea ei de către romani, Dacia a fost redusă la rangul de colonie de către aceștia, sub un oarecare căpitan de oști Flacco, de unde denumirea de Flachia și că, odată cu scurgerea timpului, prin corupțiunea cuvântului, fu numită Valahia, după cum valahi locuitorii ei, în loc de flachi. Antonio Buonfini însă, vestitul istoric al Ungariei, de pe timpul lui Matei Corvin, nu împărtășește părerea lui Piccolomini, și crede mai curând că Valahia își trage numele de la cuvântul grec, ce însemnă arta de a trage cu săgeata, în care acești locuitori erau foarte dibaci. Nici părerea aceasta n-a fost împărtășită în mod definitiv, ca și alta care, fără sprijinul vreunui document antic, ar vrea să ne încredințeze că aceeași provincie fu chemată Valahia după numele unei fiice a lui Dioclețian, dată de soție principelui care domnea aci. Dar e de prisos a stăruii prea mult în atari investigații.

Vom spune numai că turcii au dat provinciei numele de Kara Vlahia, care în limba noastră înseamnă Valahia neagră. Moldova au dat numele de Bogdania, adică în limba slavă dăruită de D-zeu, din cauza fertilității pământului, care e mai mare de cât a Valahiei.

Provincia aceasta se împarte în 17 părți, sau teritorii, care sunt numite de valahi, în limba lor, județe, adică judecătorii, sau vicariate sau autorități și numele lor sunt: Olt, Ribnic, Buzău, Argeș, Teleorman, Vlașca, Ilfov, Ialomița, Săcureni, Prahova, Dâmbovița, Muscel, Jiul de sus, Jiul de jos, Vâlcea, Mehedinți și Romanați; aceste din urmă 5 județe sunt actualmente în puterea nemților, cari pretind, și nu fără motive temeinice, că din vremuri foarte vechi aceste județe au aparținut Transilvaniei, deci regatului Ungariei.

Ungurii și transilvănenii au dat Valahiei numele de Transalpina. În partea ei cea mai septentrională Valahia se află pe al 46 grad de latitudine și, în părțile ei mai meridionale, înspre Dunărea, pe gradul 45 și jumătate. Spre miază noapte se mărginește cu Transilvania, spre răsărit cu Moldova, spre apus și miazăzi are Dunărea care o înconjoară și o separă de Serbia și Bulgaria, ceia ce se poate ușor vedea pe harta geografică anexată la începutul acestei cărți, care va fi, sper, spre ușurarea cetitorului, cu atât mai mult, cu cât după cercetarea celor mai buni cunoscători, ea nu putea fi mai exactă și mai fidelă.

Lungimea înconjurătoare a Valahiei a fost socotită la 700 mile italiene. Pământul țării e tot ce poate fi mai fertil și mai desfătător. De la Dunăre până la București (care se află în mijlocul Valahiei,) și de la București până la Târgoviște, care se află la o depărtare de 14 ore de drum, nu se vede de cât o vastă și delicioasă câmpie, în care nu se găsește nici cea mai mică piatră. Se văd multe și foarte frumoase păduri; mai ales de stejari așezați cu atâta simetrie, și păstrate atât de curate, că de la un capăt la celălalt al pădurii se pot ușor descoperi persoane ascunse. De aici, precum și din ori care altă ramură de activitate, se poate deduce geniul incomparabil al Principelui Constantin Brâncoveanu. De cât belșug e în țară, ajunge constatarea că din Transilvania se trimet la pășunat în Valahia, turme de cai, de porci și de oi. Din Valahia se îndestulează Veneția cu ceară, vite, precum și depozitele sultanului cu unt și miere, cu prisosință.

În Valahia albinăritul e foarte răspândit, iar stupii se așează în anumite locuri desfătătoare, feriți de vânt și expuși la soare. Timpul hotărât pentru scoaterea albinelor din stupi, e după 15 Martie, fără însă să fie o Duminecă. Cam pe timpul sărbătorii înălțarea Domnului, se nasc noile albine, care părăsind mamele lor, își iau zborul și intră în stupi noi, pregătiți anume pentru ele de cultivatorii, cari stropesc stupii cu apă sărată, pentru ca noile albine să rămâie în ei. După ce albinele nasc a treia oară, îngrijitorul lor taie fagurii din stup și astfel, acele albine nu mai produc și sunt lăsate astfel până la 8 Septembrie. Când stupii sunt plini de faguri proprietarul lor ucide albinele, lăsând totuși în viață 30 până la 35 de fiecare stup, expuși la aer până la 25 Octombrie, după care sunt adăpostiți în locuri mai calde și feriți de frigul iernii.

Negustorii cumpără înspre toamnă mierea, care se vinde cu o măsură, numită în limba valahă vadră, și care echivalează cu 48 livre italiene. Prețul unei vedre e de un galben, cel mult un galben și un sfert. Negustorii se ocupă apoi cu mierea, separând-o de ceară etc.

În sfârșit, cea mai mare parte a Transilvaniei se îndestulează din Valahia cu cele mai bune vinuri albe și roșii, cu gust delicat și sănătos pentru stomac. Caii de aici sunt iarăși foarte căutați, nu numai de ofițeri din Transilvania, ci și de negustori din Polonia; aceștia îi dresază în țările lor, debarasându-i de năravurile și de defectele ce aveau în țara de origine. Vânătorii găsesc din abundență mistreți, capre sălbatece, cerbi, căprioare, lupi, urși, vulpi etc. precum și păsări sălbatece și domestice. Am observat cu mare curiozitate cum apar berzele primăvara, făcând în grupe ocol prin aer, cercetând parcă locul căutat pentru așezare, își repartizează apoi locurile și, perechi-perechi – bărbat și femeie – se adăpostesc prin sate liniștite, departe de zgomot, și pe vărfuri de case țărănești reînvie vechile cuiburi, sau clădesc altele noi. Nu odată am observat eu însumi, lucru vrednic de văzut, cum barza aruncă afară unul din pui, imediat ce iese din ouă. Ceilalți sunt crescuți apoi cu mare grijă, până încep a sbura și atunci, prin Septembrie, pleacă cu toatele să ierneze în țări mai calde.

Spun țărani din Valahia că împreună cu berzele pleacă atunci și rândunelele, iar când acestea obosesc, sunt luate în spate de berze până își pot relua din nou zborul. Nu pot asigura certitudinea acestui lucru foarte curios, cu toate repetatele mărturii.

Animalele de vânat sunt lăsate în toată voia de către locuitorii țării, doritori de trai liniștit, nu însă până într-atât, ca valahii să fie lipsiți de curajul și vrednicia ca să ție piept oricărei națiuni războinice, dar asupririle și dările necontenite ce plătesc de câteva ori pe an, într-atât i-a deprimat, că din vechea faimă romană nu le-a rămas de cât numele. În limba lor ei își zic *români*, patriei lor, adică Valahiei, *țara românească*, iar limbii, *limba românească*, și cu drept cuvânt, căci dacă e vre-o îndoială că valahii sunt urmașii coloniștilor romani, limba lor înlătură acea îndoială, și convinge, că valaha nu este alta de cât o directă și curată derivație din idiomul latin. Limba valahă totuși conține și cuvinte

turcești, grecești, slave, ungurești etc., dar trebuie ținut seamă de vecinătatea țărilor, și de relațiile ce au avut valahii cu acele popoare.

La sfârșitul acestei descrieri voi adăuga un mic alfabet de cuvinte valahe, latine și italiene, ca adaus la acele cuvinte notate de Giovanni Lucio în opera sa: *De regn., dalm, lib, 6, cup. 5 p. 285. Edit. Amstelo-dami, apud Joan. Blaeu, 1668*, pe care le-a copiat, după cum spune, după *fratele Francisc Șolmirouici*, episcopul bulgar ochridan. Din cauza continuelor asupriri, au devenit atât de deprimați și nepăsători, că o bună parte din locuitorii țării, desperați, au părăsit căminurile, găsindu-și adăpost în Turcia de dincolo de Dunăre, sau în Transilvania, unde numărul lor e chiar mai mare de cât al țării românești. Trecerea în Transilvania prin trecătoarele munților nu e prea grea, dar căderea unui refugiat fără pașaport în mâinile păzitorilor, cari în Valahia se numesc *plăieși*, ar însemna inevitabila pierdere a vieții. Toată Valahia e o țară deschisă, fără întăriri, fără cetăți și fără înconjur de ziduri. Bucureștiul este actualmente reședința obicinuită a principelui și e orașul cel mai frecventat. El e situat într-un loc foarte jos și mocirlos, și ar fi cu totul impracticabil din cauza noroiului, dacă de o parte și de alta ale străzilor sale principale, nu s-ar fi pus scânduri groase de stejar, în formă de punte. Casele principale din Valahia au în jurul lor garduri din bârne de stejar, groase și rotunde, bine înlănțuite între ele, înalte de la 6 până la 7 coți, și în stare să dureze 30 până la 40 de ani.

Numai curtea Principelui din București e înconjurată cu zid, ridicat de Prințul Brâncoveanu cu câteva luni înaintea mazilirii sale. Curtea din Târgoviște e înconjurată cu o centură întărită, din pământ și pietroaie, care se numesc în Valahia, *bolovani*.

Bucureștiul e aproape rotund, având o circonferință destul de mare; numărul locuitorilor însă – care nu trece de 50.000, – nu corespunde întinderii locului, căci casele sunt rare și izolate unele de altele, în formă de insule, cu câte o curte, bucătărie, grajd și deosebit grădină cu arbori fructiferi, ceia ce dă un aspect plăcut și vioi. Cișmele nu se găsesc, ci numai câteva fântâni cu apă rea; în schimb Dîmbovița, care udă Bucureștiul prin 2 ramificații, conține o apă ușoară și sănătoasă. Acest râu izvorăște din munții Rucărului, lângă hotarul Transilvaniei, și apele sale cristaline, care udă poalele acestor munți, conțin păstrăvi foarte gustoși. Mai sunt și alte râuri cunoscute care, izvorând din munții Transilvaniei, străbat Valahia și se varsă în Dunărea: Jiul, Oltul, Ialomița, Prahova, Argeșul și Buzăul. Toate aceste râuri conțin destule variații de pești, dar nu atât de abundent cât nenumăratele iazuri, căci nu e domeniu boieresc care să nu-și aibă heleșteul său și care desface peștele în zilele de post, care sunt foarte dese la valahi, după cum vom arăta la locul lor. Din Dunăre se aduc în București cantități de pești de mărimi neobicinuite, mai ales cega și moronul, din cari se scot icrele, foarte mult gustate de boieri, cari le mănâncă proaspete, preparate cu untdelemn, piper și zeamă de lămâie.

Munții mai cunoscuți din Valahia sunt Buceciul, foarte renumit în popor și de unde izvorăște râul Prahova, cu două ramificații: una curge în Ungaria și cealaltă în Valahia, vărsându-se apoi în râul Ialomița, care și el izvorăște din muntele Bobul. Un alt munte se numește Lăuta, al patrulea Pietroasa, și al cincilea, muntele Craiului; se cunosc apoi munții Buzăului și în sfârșit muntele Istrița. De Rucăr am amintit mai sus. Toți acești munți sunt vecinie verzi și acoperiți de brazi. Sarea se găsește în cantități enorme în adâncimele miniere ale acestei țări, și se exportă în țările de peste Dunăre. Mine de aur, argint și alte metale zac în adâncimile pământului, în mari cantități, ascunse de ochii lăcomiei turcești; numai obștia Țiganilor e obligată, de Crăciun, să aducă domnitorului în loc de tribut, 15 ocale de aur, scoase din nisipurile râului Argeș, deosebit o livră marelui armaș; aurul trebuie să aibă valoarea de 2 galbeni dramul, iar dacă întâmplător nu au vărsat cuvenita cantitate de aur, Țiganii trebuie să o completeze, cumpărând-o, după cum și prisosul rămâne în beneficiul lor, dacă cantitatea scoasă din râu e mai mare. Minele de aramă sunt de asemenea pe întinderi mari, iar locul de unde se scoate arama, se numește *madan*,

cuvânt turcesc ce înseamnă mină; apoi mine de fer, care se văd pe drumul ce duce de la Brădiceni la Târgoviște.

Să ne întoarcem privirea către București, la clădirile mai impunătoare ale palatelor și bisericilor, cu toate că arhitectura lor nu e tocmai de samă. Palatul Principelui e de piatră, cu o impozantă scară de marmoră, cu săli mari boltite, dar destul de joase, din care prima – pridvorul – e susținută la mijloc de un rând de coloane. A doua servește de *Divan* de judecată, unde au loc și banchetele de zile mari. Altele sunt săli de audiență, care duc în apartamentul Principelui și de aci în al Principesei, cari se reducea la două odăi și un iatac, până ce Prințesa Ștefan Cantacuzino clădise, de câteva luni, un mic palat cu 8 odăi, într-un colț al grădinii, care e de toată frumusețea, și are forma pătrată, în stil italian. În mijlocul ei, Prințesa Constantin Brâncoveanu clădise un foisor unde lua prânzul, și-și făcea siesta după masă, în mijlocul straturilor de flori.

Toate clădirile din Valahia sunt acoperite cu șindrila, nefiind obiceiul țiglelor. Între alte biserici din București, se află trei pe culmea unui deal: biserica și mănăstirea Mitropoliei, bisericile Radu-Vodă și Mihai Vodă. Două hanuri mari și frumoase sunt demne de văzut în București. Hanul e un loc înconjurat cu ziduri, făcut după modelul marilor mănăstiri catolice, iar împrejur sunt dugheni boltite, de apărare contra focului și ținute de negustori creștini sau turci, cari plătesc o chirie lunară intendentului, care are și însărcinarea să încuie, sară, porțile hanului pentru siguranța mărfurilor. Primul han poartă numele fondatorului Șerban Vodă, iar veniturile sale sunt dăruite mănăstirii Cotrocenilor, zidită de acelaș ctitor, la o milă și jumătate de București. Al doilea e hanul Sft. Gheorghe, zidit de Prințesa Brâncoveanu, avînd la mijloc o foarte frumoasă biserică, purtând acelaș nume, iar veniturile hanului sunt dăruite Patriarhiei din Erusalim.

N-ași vrea să obosesc cetitorii cu descrierea amănunțită a topografiei Valahiei, un rezumat ar fi totuși necesar pentru locurile mai renumite. Târgoviștea a fost în vechime reședința domnitorilor, într-o vreme când aceștia nu se prea temeau de turci, dar mai târziu a fost mutată, din ordinul stăpînitorilor, la București, care mai aproape de Dunăre și de granița lor. Totuși Prințesa Brâncoveanu locuia la țară cel puțin 6-7 luni pe an, ceia ce nu convenea boierilor, nici negustorilor, căci trebuiau să urmeze Curtea, cu mare cheltuială. Turcii priveau și ei cu ochi răi această preferință a Voevodului, căci Târgoviștea era mai aproape de munți decât de malurile Dunărei, și vom vedea mai departe efectul catastrofal al acestor nemulțumiri.

La distanță de o zi de drum de Târgoviște, către granițele Transilvaniei, se găsește Câmpulungul, oraș renumit pentru bâlciul anual ce are loc pe la mijlocul lui Iulie, și la care iau parte negustori din toate părțile, înspre șes se află orașul Pitești, renumit pentru vinurile sale albe și dulci; de aici e un drum spre Ribnic, care e reședință episcopală. Mai e un oraș cu acelaș nume Ribnic, pe lingă Buzău. Craiova e un oraș mare, situat între Cerneț, extremitatea țării, și București, și e reședința Banului, care e prima demnitate după Domnitor. Se află aci, în partea principală a orașului, un han frumos, zidit acum doisprezece ani de starețul mănăstirii Horez, pentru venituri. Buzăul care poartă numele râului ce curge acolo, e tot reședință episcopală. Urmînd aceiaș cale, dăm de Focșani, care e udat de râul Milcov, și desparte Valahia de Moldova, iar pe ambele părți ale podului de peste Milcov sunt punctele de vama. Orașele mai principale care sunt ocârmuite de către căpeteniile alese dintre marii boieri sunt: Târgoviște, Cerneț, Focșani, Ploiești, Gheorghiuța, Roșiorii de Vede. Minele de sare mai cunoscute sunt: Ribnic, Telega și Slănicul. Pentru delict grave, Prințesa trimete pe condamnați la saline, în valahă *ocene*, și unde mor unii din condamnați, fără a se mai cerceta *cauza*. Sunt cazuri de condamnări la moarte, când Domnitorul, printr-un act de clemență, schimbă aceaș-pedeapsă cu ocna, după ce taie întâi urechile condamnatului. Cred că acest supliciu să fie aceiaș, pe care-l întrebuițau romanii cu condamnații *ad metalla*, precum și cu primii martiri ai bisericii primitive.

Salinele se arendează celui ce oferă mai mult Principelui, cărui aparțin arende, care ajung până la suma de 20.000 galbeni pe an, în care se cuprind însă și tutunăritul, oieritul și taxele de export pentru Transilvania; pentru acest scop sunt destinate două trecători, Cîmpina și Dragoslavele, iar o parte din taxele ce se percep la Dragoslavele, aparțin mănăstirii Sft. Ilie din Câmpulung, unde are loc vestitul bâlci anual, de care am mai pomenit.

În ce privește bâlciul din Câmpulung, trebuie pomenit vechiul privilegiu de care s-au bucurat aci preoții franciscani, cari veneau aci din Bulgaria să supravegheze parohia catolicilor, în majoritate negustori din Chiprovaci și Copilovaci și cari trăiesc împreună în diferite orașe ale Valahiei. Acești preoți franciscani aveau acest privilegiu, întărit cu pecete domnească de un voevod al Valahiei, în virtutea căruia încasau o anumită dare din mărfurile ce se aduceau anual la Câmpulung, și care servea pentru întreținerea lor; dar privilegiul cu sigil, ca și alte multe hrisoave de mare-importanță, s-a pierdut în ultimul război dintre nemți și turci, când tătarii au jefuit Târgoviștea și mai ales; mănăstirea franciscanilor, din cari unii au fost luați ca sclavi, dar răscumpărați din mila Principelui Brîncoveanu, Se văd până azi rămășițele unei biserici cu clopotnița ei, care a fost a sașilor catolici, cari trăiau atunci în Valahia și lucru probabil, căci am văzut la intrarea bisericii noastre, a Sf. Ion cel Mare din Câmpulung, următoarea inscripție sepulcrală: *hic requiescit in pace generosus dominus Johanes P. . . ., hujus saxonicalis ecclestae custos, qui obiit MCCCLXXIII.* Alte urme sau inscripții nu se găsesc în Valahia, din cauza continuelor perturbări, și unde bogăția țării, n-a fost ultimul motiv al ruinii sale. În ce privește fertilitatea pământului, e de notat, că-n toamnă se fac 2 arături, și apoi se samănă grâul care crește de o jumătate de palmă înălțime până la căderea zăpezii, după care, în primăvară, iese din nou până se coace.

Meiul se samănă primăvara și se culege în Iulie; porumbul tot în primăvară, dar se culege în August. Vița de vie se îngroapă după culesul viilor și rămâne astfel până la timpul ridicării.

Să ne întoarcem la preoții franciscani. Ei trăiesc și din venitul câtorva terenuri mici, și mai ales din vânzarea unei cantități oarecare de vin, din pomenile catolicilor, și dintr-o cantitate de grâu ce le dăruiește în fiecare an Domnitorul, care, deosebit, mai varsă gardianului franciscan din Târgoviște și o parte din vinărit și din alte impozite.

Se știe că mănăstirea și biserica din Târgoviște au fost zidite de Sfântul Ioan de Capistrano.

Biserica catolică din București e o biată casă de lemn închinată Sf. Fecioare, a cărei icoană cu copilul în brațe, frumos pictată în stil grecesc, e așezată între alte două icoane, dar scandalos zugrăvite. Una e icoana Sf. Ștefan și alta al Sft. Sixt (Papă și Martir), dar care e legată și de numele lui Ștefan Sisto, un chirurg sas, cunoscut de mine, care a făcut pe cheltuiala sa altarul bisericii, în cimitirul căreia e și înmormântat. Biserica posedă odoare sacre, 6 candelabre cu cruce și pedestale, cadelniță și lampă, totul în argint, și care fură apoi toate transportate, spre mai bună siguranță, în Transilvania, de către părintele Biagio Marinovici, împreună cu argintăria capelei din Brădiceni; de aici oarecari neînțelegeri acum 5 ani, între zisul părinte și negustori catolici din Chiprovaci și Copilovaci, cari se plânseseră Papii, dar odoarele n-au fost încă înapoiate, din cauza actualelor împrejurări de război.

Împăratul Leopold, de vecinică și glorioasă amintire, dăruie preotului Elia Mettejanici 1500 galbeni de aur, pentru clădirea bisericii din București, dar o parte din sumă a fost întrebuințată în alte scopuri, rămânând un rest de 1200 galbeni în mâni sigure, până ce îndurarea divină va îngădui să se îndeplinească dorința Augustului Binefăcător.

În părțile unde locuiesc familii de negustori catolici se află un paroh, ales dintre frații franciscani; în București, Târgoviște și Câmpulung însă, ei se întitulează gardiani, cu

toate că numai cele din urmă două orașe posedă biserici propriu zise, cu altare și clopote, cu călugări, cu paraclise, după modelul micilor mănăstiri. În biserica din Târgoviște se află și o orgă care atrage în timpul slujbei curiozitatea valahilor, cari n-au în bisericile lor nici un fel de instrumente muzicale.

În Craiova, Brădiceni, Suțetești, Ribnic, Ploiești, Aninoasa și Perieni, se află câte o mică capelă, iar slujbele bisericesti sunt îndeplinite de înșiși credincioșii.

Preotul, care e schimbat la fiecare trei ani, capătă tain zilnic, plată pentru liturghie, afară de unele avantaje din partea autorității parohiale. Cu toate astea, ei trăiesc în mizerie, și lucru grav e că bieții, catolici sunt câte odată lipsiți săptămâni întregi de slujba liturghiei, cum ni s-a întâmplat anul trecut în București, când mai bine de trei luni a lipsit preotul guardian Michel Iavich, fost custode al provinciei, însărcinat fiind cu o înaltă misiune în Ungaria din partea Principelui Nicolai Mavrocordat, și numai îndurarea Domnului a cruțat de boală sau de moarte pe enoriașii comunității catolice, rămasă fără asistență religioasă, și evitând astfel indignarea valahilor, riguroși observatori ai purtărilor noastre, mai ales în ce privește religia catolică.

Sunt cinci ani când chiar Sfântul Mir lipsea, până ce părintele Antonie Gunghici, pe atunci șeful catolicilor din Valahia, a arătat Papii, printr-o scrisoare, starea rea a catolicilor din țară, unde sunt câțiva tineri convertiți, fără a poseda Uleiul Sfânt pentru miruirea lor. Papa a expediat repede două epistole Monsig-norului Paul Iosici, arhiepiscop de Sofia, poruncindu-i – în prima – să treacă Dunărea în Valahia și Transilvania și, cu delegatul Sf. Scaun Apostolic, să viziteze mănăstirile și parohiile preoților franciscani, ceia ce nu-i fu îngăduit de aceștia pînă atunci. În a doua îl autoriză, dându-i depline puteri, de a exercita funcțiunile arhiepiscopale unde va crede necesar, spre mântuirea sufletelor și pentru a servi Sf. Scaun.

În acelaș an 1715, cam prin mijlocul postului Paștelui, el ajunse în București întovărășit de Marco di Raguși, vicarul său, și de monsignorul Paul Iosici, vrednic apostol al vremurilor noastre, care înfruntă persecuții continue din partea turcilor din Nicopol, Sofia sau Filipopol, cu vecinicile lor stoarceri de bani de la catolici, ori de câte ori li se prezintă ocazia.

Arhiepiscopul fu primit de noi toți cu mare bucurie și venerație, cuvenite unui atare prelat. Principele Ștefan Cantacuzino, care îi acordă mai târziu audiență, sărutându-i chiar mâna, mă însărcină a-i ura bun venit, și în tot timpul șederii sale la București, îl întreținu cu alimente și vinuri alese. În săptămâna Patimilor s-a amenajat paraclisul nostru, ridicându-se tronul arhiepiscopal, cu baldachin și toate cele necesare pentru sfințirea Sf. Mir de Joia Mare, iar slujba fu oficiată cu pompă de însuși Arhiepiscopul, înconjurat de preoții franciscani. În zilele următoare Paștelui, avu loc ceremonia miruirii de însuși Monsignorul, care plecă apoi în celelalte orașe din Valahia și Transilvania, pentru executarea poruncii Sf. Scaun.

Reședința arhiepiscopului de Sofia e actualmente în Filipopole, iar înainte era în Chiprovaci, unde locuiau catolici în număr destul de mare, având o mare mănăstire a lor, așezată într-o poziție încântătoare, cu alte trei schituri alături, dar toate fură prefăcute în cenușă de către turci, în ultimul război, când mulți dintre ai noștri au fost măcelăriți, iar alții luați ca sclavi. Cu toate astea zeloșii prelați din Bulgaria întrețin misionari, îmbrăcați turcește, pentru a putea mai ușor asista pe bieții creștini. Sunt îndreptățite rugile creștinilor către D-zeu, pentru a scăpa creștinătatea de apăsătorul jug otoman, și a râvni la protecția austriacă. Dacă în actualul război armele creștine vor ieși victorioase, e lucru neîndoelnic, că majoritatea bulgarilor și a sârbilor nu vor mai recunoaște ca stăpân, de cît pe împăratul și pe Sft. Papa. Cit privește de convertirea valahilor, voi vorbi cu prilejul descrierii religiei lor.

